

ŞEM'Î'NİN MESNEVÎ'Yİ LAFZEN OKUMA TEKLİFLERİ*

Şem'î's Proposals Upon Literal Reading of Mesnevi

Öğr. Gör. Dr. Abdülkadir DAĞLAR**

ÖZET

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevî-yi Ma'nevî adlı şâheserine Anadolu sahasında 15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar mensur-manzum şekillerde ve çeşitli hacimlerde ellinin üzerinde şerh yazılmıştır. Osmanlı ilim ve edebiyat dünyasının meşhur şârihlerinden Şem'î Şem'ullâh'ın 16. yüzyılın sonlarında bitirdiği “Şerh-i Mesnevî”si ilk Türkçe tam Mesnevî şerhi olarak bilinmektedir. Şem'î bu eserinde Mesnevî'nin tamamını mısra mısra tercüme ve şerh etmiştir. Mesnevî'de geçen Farsça ve Arapça kelimeleri önce gramer zemini üzerinde ardından da Mesnevî'de geçtiği yer bağlamında kavramsal olarak açıklayan Şem'î, zaman zaman Mesnevî metnini vezin, kâfiye ve Farsça gramer yordamıyla lafzen okuma yönünde teklif ve ikazlarda da bulunmuştur. Bu tebliğ çerçevesinde Şem'î'nin, Şerh-i Mesnevî'sinin 1. cildinde bu konuda yaptığı teklif ve ikazlar değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mesnevî, Şem'î, Şerh-i Mesnevî, Lafzen Okuma

* Bu makale, 25-27 Haziran 2010 tarihlerinde Yozgat Sorgun'da düzenlenmiş olan “I. Neşvegâb-ı Sûfiyâne: Mevlânâ, Mevlevîlik ve Mesnevî Sempozyumu”nda aynı başlıkla sunulmuş tebliğin geliştirilmiş şeklidir.

** Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, abdaglar@gmail.com

ABSTRACT

For the Mesnevî of Mewlana Jalaluddin Rumi, over 50 annotations in verse form, in prose form and of various volumes were written in Anatolian region from 15th to 20th century. Şerh-i Mesnevî written by the end of 16th century by Şem'î Şem'ullâh, a distinguished annotator of the Ottoman literature, is known to be the first full Turkish annotation of Mesnevî. In his work, Şem'î translated and annotated the entire Mesnevî verse by verse. Şem'î, who studied the Persian and Arabic words in the Mesnevî grammatically and terminologically according to their meanings in the context, also gave warnings and made proposals on reading the Mesnevî literally with the assistance of rhyme, syllabic meter and Persian grammar. In accordance with this declaration, warnings and proposals of Şem'î in the 1st volume of Şerh-i Mesnevî will be assessed.

Key Words: Mesnevî, Şem'î, Şerh-i Mesnevî, Literal Reading

Araştırma sahasında Lâtin alfabesini kullanan bilim dünyası, Arap harfli tarihî metinlerin neşrinde öteden beri çeşitli problemler yaşamaktadır. Bilim adamları da çeşitli ilmî tavır ve usûllerle bu problemleri bertaraf etmeye çalışmışlardır. Arap harfli Arapça, Farsça ve Türkçe tarihî elyazması metinlerin yine Arap harfleriyle yeniden neşirlerini hazırlayanların yanında bu metinlerin tamamını normal bir şekilde veya ilmî transkripsiyon sistemine uygun olarak Lâtin harflerine aktaranlar da bulunmaktadır. Türkçe tarihî elyazması metinlerin neşrinde ise bu iki uygulama ile beraber, Türkçe kısımların Lâtin, Arapça ve Farsça kısımların da Arap harfleri ile yazılması yönünde bir tutum da dikkati çekmektedir.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevî-yi Ma'nevî adlı eserinin kendi metninin, tercüme ve şerhlerinin neşirlerinde de benzeri farklı tutumlar gözlemlemek mümkündür: Reynold A. Nicholson Mesnevî'nin tenkitli metnini¹ Arap harfleri ile neşretmiştir. Âmil Çelebioğlu'nun Nahîfî'nin manzum Mesnevî tercümesi üzerine hazırlamış olduğu neşirde² Mesnevî'nin metni Arap harfleri ile verilmiştir. Bursevî³ ve Ahmed Avni Konuk'un⁴ Mesnevî

¹ Reynold A. Nicholson, *The Mathnavî of Jalâlu'ddîn Rûmî*, Cilt 1-8, London, 1925-1940. Bu çalışmanın sadece 1, 3 ve 5. ciltleri tenkitli metindir.

² Âmil Çelebioğlu, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Mesnevî-yi Şerîf, Ash ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîfî Tercümesi*, Cilt 1-3, İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1967 (I. Cilt) / 1972 (III. Cilt).

³ İsmail Güleç, *İsmail Hakkı Bursevî, Mesnevî Şerhi: Râhû'l-Mesnevî (Mesnevî'nin ilk 748 beytinin şerhi)*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.

⁴ Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi I*, Cilt 1-2, haz. Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004 // *Mesnevî-i Şerîf Şerhi II*, Cilt 3, haz. Osman Türer-Mustafa Tahralı-Sâfi Arpaguş, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2005 / Cilt 4, haz. Osman Türer-

şerhlerinin neşrinde Mesnevî metni ile Arapça ve Farsça alıntılarda Arap harfleri kullanılmıştır. Abdülbâki Gölpınarlı⁵ ve Adnan Karaismailoğlu⁶ neşirlerinde ise Mesnevî'nin doğrudan tercümesi verilmiştir.

Bu çalışmaların yanında Mesnevî beyitlerinin okunuşunu ve Lâtin harfleri ile yazılışını gösteren neşirler de vardır: Tâhirü'l-Mevlevî şerhinde⁷ Mesnevî'nin sadece ilk cilt beyitlerinin, Hüseyin Top da eserinde⁸ Mesnevî'nin ilk 1001 beytinin okunuşunu ve popüler amaçla Lâtin harflerine aktarılışını göstermiştir.

Öncelikli amaçlarından biri de Mesnevî'nin Lâtin harfleriyle okunuşunu vermek olan çalışmalardan bazılarını -Şem'î'nin Mesnevî şerhi üzerine Abdülkadir Dağlar⁹ ve Turgut Koçoğlu¹⁰, -Ankaravî'nin Mesnevî şerhi üzerine de- Ahmet Tanyıldız¹¹ yapmışlardır. Bu çalışmalarda Mesnevî'nin beyitlerinin okunup ilmî transkripsiyon sistemi ışığında Lâtin harflerine aktarılması ile ilgili çeşitli tavır ve usûller dikkati çekmektedir.

Dili ve anlam dünyası bakımından tercüme ve/veya şerhe ihtiyaç duyulan metinlerin tekke, mektep ve medrese gibi mahfillerde mütercim/şârih rehberliğinde çeşitli gruplar tarafından topluca okunup anlaşılması faaliyetleri üzerine kurulmuş olan şerh geleneği, esasında tâlim ve tedaris amacı taşımaktadır. Bu durumda, genel olarak şerhleri “meşrûh eserleri okuma ve anlama kılavuzları” olarak kabul etmek mümkündür; şerhler kelimededen mısra veya

Mustafa Tahralı-Sâfi Arpaguş, İstanbul: Kitabevi, 2005 // *Mesnevî-i Şerîf Şerhi III*, Cilt 5-6, haz. Selçuk Eraydın-Mehmet Demirci-Mustafa Tahralı-Sâfi Arpaguş-Necdet Tosun, İstanbul: Kitabevi, 2005 / 2006 (6. Cilt) // *Mesnevî-i Şerîf Şerhi IV*, Cilt 7, haz. Selçuk Eraydın- Mustafa Tahralı-Necdet Tosun, İstanbul: Kitabevi, 2006 / Cilt 8, haz.: Sâfi Arpaguş-Mustafa Tahralı, İstanbul: Kitabevi, 2007 // *Mesnevî-i Şerîf Şerhi V*, Cilt 9-10, haz. Mehmet Demirci-Süleyman Gökbulut-Mustafa Tahralı, İstanbul: Kitabevi, 2008 // *Mesnevî-i Şerîf Şerhi VI*, Cilt 11-12-13, haz.: Dilaver Gürer-Mustafa Tahralı, İstanbul: Kitabevi, 2008 / 2009 (13. Cilt).

⁵ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, Cilt 1-6, 3. Basım, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

⁶ Adnan Karaismailoğlu, *Mevlânâ Celâleddîn Râmî, Mesnevî*, Cilt 1-2, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.

⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, Cilt 1-14, 2. Basım, İstanbul: Şâmil Yayınları, 1975. Bu çalışmanın ilk beş cildi Mesnevî'nin ilk cildinin şerhidir.

⁸ Hüseyin Top, *Mesnevî-i Ma'nevî Şerhi (İlk 1001 Beyit)*, Konya: Tablet Yayınları, 2008.

⁹ Abdülkadir Dağlar, *Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitletli Metin-Sözlük)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 2009.

¹⁰ Turgut Koçoğlu, *Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (II. Cilt) (İnceleme-Tenkitletli Metin-Sözlük)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 2009.

¹¹ Ahmet Tanyıldız, *İsmâîl Rüşûbî-yi Ankaravî - Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atü'l-Letâyif ve Matmûratü'l-Ma'ârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 2010.

cümle bütününe kadar metnin okunuşu ile ilgili ipuçları verir, metni yorumlamada çeşitli bakış açıları sağlar.

Muhitinde Farsça muallimi olarak temayüz eden Şem'î Şem'ullâh Efendi, aralarında Bostân, Gülistân, Mantıku't-Tayr ve Dîvân-ı Hâfız gibi Farsça klâsiklerin yanında Mesnevî-yi Ma'nevî'yi de okutup tercüme ve şerh etmiştir. Şem'î'nin 1587-1595 yılları arasında te'lif ettiği Şerh-i Mesnevî adlı eseri, Mesnevî'nin altı cildinin tamamına yapılan ilk Türkçe tercüme ve şerhtir, bu özelliğiyle ayrı bir önemi hâizdir.¹²

Eserinde beyit esasından hareketle Mesnevî'nin her bir beytini, genelde mısra mısra bazen de bütün olarak tercüme eden Şem'î, tercümenin ardından da şerh etmiştir. Şem'î bu arada, Mesnevî'nin Farsça ve Arapça kelimeleri ile ilgili ciddî açıklamalar yapmıştır ki eseri bu yönüyle bir Mesnevî sözlüğü olarak görmek de mümkündür. Genel olarak eserlerinde şiir metinlerini doğru okuma yollarını ve şiir kurallarını öğreten bir edebiyat muallimi profili çizen Şem'î, bu eserinde Mesnevî'nin arûz, kâfiye, kelime bilgisi ve gramer kuralları yordamlarıyla nasıl okunabileceğinin ipuçlarını göstermiştir.

Mesnevî-yi Ma'nevî'nin nesir değil de nazım formunda bir metin olduğu gerçeğinden hareketle, mısra ve beyitlerinin vezin ve kâfiye ölçülerinde nasıl okunması gerektiği ile ilgili somut ve görsel denemeleri, en azından Farsça ve Arap yazısı bilgisine sahip olmayan Mesnevî meraklılarının istifâdesine sunmanın önemi ortadadır. Kaldı ki, Arap harfli tüm metinlerde olduğu gibi, Mesnevî'yi lafzen okunma şekli ve tercihleri ondan ne anlaşıldığının da ciddî bir göstergesidir.¹³

Aşağıda, Şem'î'nin Mesnevî'yi lafzen okumaya dâir verdiği ipuçlarından, yapmış olduğu kılavuzluktan hareketle Mesnevî'nin ilk cildinden seçilmiş örnek beyitlerin nasıl okunabileceği üzerinde durulmuş, bu beyitleri okuma şekilleri Tâhirü'l-Mevlevî ve Hüseyin Top'un okuma biçimleriyle mukayese edilmiştir.¹⁴

¹² Dağlar, *a.g.t.*, s. 70-87.

¹³ Bu konuda bkz. Ahmet Tanyıldız, "Mesnevî Şerhlerinde Sözdene Ma'nâyâ Yorum Farklılıkları", *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/6 (Prof. Dr. Cem Dilçin Adına - Şerh/Annotation), (Fall 2009), s. 407-426.

¹⁴ Örneklerde sırasıyla Şem'î (Ş), Tâhirü'l-Mevlevî (TM) ve Hüseyin Top'un (HT) aynı beyit veya mısra üzerine okumaları yer almaktadır; Şem'î'den alınan beyitler ve mısralar koyu şekilde ve paragraf girintisi fazladır. Örnekler Abdülkadir Dağlar, Tâhirü'l-Mevlevî ve Hüseyin Top'un yukarıda künyesi verilen çalışmalarından alınmış olup bu çalışmalarda beyit/mısra numaraları parantez içinde verilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî ve Hüseyin Top'tan örnek alınırken hiçbir tasarrufta bulunulmamış, kitaplarından aynen alıntılama yapılmıştır.

1. Arûz Kılavuzu

Remel bahrinin “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” kalıbıyla nazm edilmiş olan Mesnevî-yi Ma’nevî’nin bu şerhinde Şem’î arûzla ilgili teorik bilgiler vermez, okuma esnâsında mısraların bu kalıba tam olarak oturması için ne gibi tasarruflarda bulunulabileceğinin yollarını gösterir:

1.1. Harekeli Harflerin Sâkin veya Sâkin Harflerin Harekeli Okunması

“Nâiyb-i Hakk u halîfe-y men tuyî

Hakkıñ nâiybi ve benüm halîfemsin [*halîfe*²-ide hemze yâ-yı sâkine okunmak gerekdür vezn için]” (§ 660/2) (- TM)

“Nâib-i Hakk û halîfe men tüî

Hakk’ın vekîli ve benim halîfem sensin” (HT 651/2; s. 365)

“Gür-*hâne*-y râz-ı tû çün dil şeved

Çünkü kalbün senün râzuññ gür-*hânesi* ola ya’nî sırruñı çünki ifşâ eylemeyesin ... [*gür-hâne*²-ide hemze sâkin okunmak gerekdür vezn için]” (§ 176/1) (- HT)

“Gür hâne râz-ı tû çün dilşeved

Kalbin; sırrının mezârı olursa ...” (TM 174/1; c. 1, s. 163)

“Bîhaber k’an şâh kaçd-ı canş kerd

bîhaber ki ol şâh anuñ cânına kaçd eyledi *câneşde* nün vezn için sâkin okunmak gerekdür *câneşde* olan zamîr-i gâyib merd-i zer-gere râci’dür” (§ 193/2)

“Bîhaber kâ’nşâh kasd-î cânş kerd

Şâhın canına kasdettiğinden haberi olmayan ...” (TM 191/2; c. 1, s. 169)

“Bîhaber k’anşâh kasd-î cânş kerd

Şâhın kasdediciliğinden habersiz ...” (HT 191/2; s. 151)

“Cüz ki şâhib-zevk ki şînâsed biyâb

Ki şâhib-zevkdan gâyrı kim añlar fehm eyle [*şînâsed* fi’l-i muzâri‘ müfred-i müzekker-i gâyibdür]

Û şînâsed âb-ı hoş ezşüre-âb

hoş ve lezîz âbı telh u şüre-âbdan o añlar zîrâ tatdı... *ki şînâsedde ki istifhâmdur imtinâ*‘ için ve *şîn* vezn için sâkin okunur” (§ 281/1)

“Cüz ki sâhib zevk ki şînâsed biyâb,

Ô şînâsed âb-ı hoş ez şüre âb.

Bilmiş ol ki, tatlı suyu acı sudan ayırt edecek olan zevk sâhibidir” (TM 273; c. 1, s. 207)

“Cüz ki sâhib zevk ki şînâsed biyâb

Ô şinâsed âb hoş ez şûre âb

Bilmiş ol ki tatlı su ile acı su arasındaki farkı, zevk sâhibi (tatma duygusu olan) anlar” (HT 276; s. 186)

“Ger hemîh’âhî ‘aşâ tu’fken nuhust

eger ister iseñ ‘aşâñı evvel sen bırak ... [*tu efkende* elif ve fâ sâkindür vezn için]” (§ 1644/2)

“Ger hemî-Hâhî aSâ tu-‘fken nuHust

istersen evvelâ asânı sen at” (TM 1615/2; c. 3, s. 819)

örneklerinde harekeli harflerin sâkin,

“Derişir mîguft canrâ süst şev

‘ağabince cāna eydürdi ki süst ü kâhil ol ... *derişirde* hemze meksür olup ‘ağab ma‘nāsına olmağ rüşendür nihāyeti vezn için sāya dağı kesre virilür *işir* ‘ağabince ma‘nāsınadur eşer olup ma‘nā böyle olmağ hem hūbdur anuñ eşer ü ma‘nāsında cāna süst ü kâhil ol dirdi bu vech üzre hemze ve sâ meftūhdur” (§ 457/2)

“Vez eser mî guft canrâ süst şev

Zımmen ve fi’len ise, rûha atâlet ve miskinlik tavsiye ediyordu” (TM 447/2; c. 1, s. 288)

“Vez eser mî guft canrâ süst şev

ama sözünün özünde cana ‘gevşek ol’ diyordu, sanki tembellik, gevşeklik tavsiye ediyordu” (HT 448/2; s. 263)

“Ger zidervîşî dilem ezşabr cest

Eger benüm gönülüm dervîşlik sebebinden şıçradı ise ...

Behr-i hîşem nîst an behr-i tuvest

ol huşuş kendümden ötüri degüldür senden ötüridür [*tüstda* vāv fethile okunmağ gerekdür vezn için]” (§ 2440)

“Ger zi dervîşî dilem ez Sabr cest,

Behr-i Hîşem nîst ân behr-i tu est.

Zarûret ilcâsiyle gönlümün sabr ve tahammülü taştıysa kendim için değil, senin için idi” (TM 2403; c. 4, s. 1158)

örneklerinde de sâkin harflerin hareke ile okunmasının aruz için gerekli olduğu ifâde edilmiştir.

1.2. Kelimelerin Müşedded veya Muhaffef Okunması

“Hun revan şud hem-çü seyl ezçep ü rast

Şol ve sağdan ya‘nî etrâfdan kıan seyl gibi revân oldu *çep şol rāst* sağ ma‘nāsınadur *çepde* pā müşeddeddür vezn için” (§ 714/1)

“Hun revan şud hemçü sîl ez çep ü rāst

Sağdan, soldan kan selleri aktı” (TM 699/1; c. 2, s. 421)

“Hun revan şüd hemçü seyl ez cebb ü râst

Soldan sağdan sel gibi kan aktı” (HT 704/1; s. 395)

“Çün zi‘Ummer an resûl inrâ şinîd

Çünkü ol resûl-i Rûm hazret-i ‘Ömerden ... [*‘Umer* bunda mîmûñ teşdîdiyile okunur vezn için]” (§ 1539/1)

“Ez-Umer çun ân resûl inrâ şenîd

O elçi, Hazret-i Ömerden bunları işitince ...” (TM 1514/1; c. 3, s. 778)

“Zerr-i kalb ü zerr-i nîkû der‘ayâr

Kalb altını ve hâliš altını ‘ayârda ... [*zer* bunda iki maħalde bile teşdîdiledür]” (§ 304/1)

“Zêr-i kalb û zêr-i nîkû der ayâr,

Kalp altını da, hâlis altını da ...” (TM 296/1; c. 1, s. 221)

“Zer-i kalb û zer-i nîkû der ayâr

Kalp altın ile hâlis altın ayarda anlaşılır” (HT 299/1; s. 197)

örneklerinde muhaffef kelimelerin müşedded,

“Beççe mîlerzed ezan nîş-i hacâm

Tıfl haccâmuñ ol nîşinden ditrer ve ħavf eyler *ħaccâm* müşeddeddür ammâ bunda vezn için muħaffef okunur *ħaccâm* hacâmat idici ma‘nâsınadur ammâ cerrâħ ma‘nâsına isti‘mâl olunur” (§ 246/1)

“Tıfl mîlerzed ezan nîş-i hacâm

Çocuk, hacamat neşteri karşısında titrer” (TM 238/1; c. 1, s. 192)

“Beççe mî lerzed ezan nîş-i hacâm

Çocuk hacamatçının neşteri karşısında titrer” (HT 244/1; s. 172)

“Berdükân bûdî nighbân-ı dükân

dükkânda dükkânûñ nighbânı ve ħâfızı idi ... *dükân* aşlı müşeddeddür lîkin vezn için taħfîf olunmuşdur” (§ 250/1)

“Ber dükân bûdî nighbân-î dükân

Dükkânda bekçilik eder ...” (TM 242/1; c. 1, s. 194)

“Ber dükân bûdî nighbân-î dükân

Dükkanda dükkan bekçiliği yapar” (HT 248/1; s. 174)

örneklerinde de müşedded kelimelerin muhaffef okunmasının vezn için daha doğru olduğu belirtilmiştir.

1.3. Kelimelerin, Harf Hazfı veya Ziyâdesiyle Okunması

“Ĥamleşân ezbed bâşed dembedem

ol şîrlerüñ hareket ü hamlesi dembedem yilden olur ... [*hamle-yi şân* taqđirindedür ki vezn için hemze hazf olunmuşdur]” (§ 612/2)

“Hamle şan ez bâd bâşed dembedem

ki saldırışımız, rüzgârın tahrîkiyledir” (TM 601/2; c. 2, s. 379)

“Hamle şân ez bâd bâşed dembedem

Onların zaman zaman hareketi, oynaması rüzgardan olur” (HT 603/2; s. 338)

“**Dâne bâşî murğekânet berçinend**

Dâne olur iseñ seni kuşçuğazlar dirürler ve yirler [*berçinend* idi vezn için yâ hazf olındı]” (§ 1860/1)

“Dâne bâşî murğakânet ber-çenend

Dâne gibi olursan seni kuşçağızlar toparlar ...” (TM 1830/1; c. 3, s. 924)

“**An ‘Arâbî ezbiyâbân-ı ba‘îd**

Ol ‘Arâbî dūr u ba‘îd biyâbândan [‘*arâbî* aşlı a‘râbîdür ki vezn için elif hazf olunmuşdur]” (§ 2818/1)

“An a‘râbî ez beyâbân-ı ba‘îd

O Bedevî, uzak çöllerden ...” (TM 2775/1; c. 5, s. 1313)

örneklerinde kelimelerin, bir harflerinin hazf edilerek okunması,

“**Cebr çi‘bved besten-i işkesterâ**

Luğatda cebr nedür şınmışı şarup bağlamakdur [*işkestede* hemze zâyid vezn içündür]” (§ 1089/1)

“Cêbr çibved: besten-î işkesterâ

Cebr nedir? Kırık bir kemiği sarıp bağlamak ...” (TM 1068/1; c. 2, s. 595)

örneklerinde ise kelimenin, bir harf eklenerek okunması gerektiği vurgulanmıştır.

“**Halfehum sedden fe ağşeynâhumû**

Biz anlaruñ öñinden sedd eyledük ve anlaruñ ardından sedd eyledük pes biz anları ihâta eyledük ki anlar tarîk görmezler ebedî dâlâletde qalurlar kibr ü ‘inâdlarına sebep budur

Minebîned bendrâ pîş ü pes ü

o ardında olan bend ü kaydı görmez *fe ağşeynâhumda* mîm zammıla ve işbâ‘ıla okunmak gerekdür” (§ 3291)

“Halfehum sedden feağşeynâhumû,

Mî nebîned bendrâ pîş-û-pes ô.

Onların önlerine ve ardlarına sed yaptık ki, o önde ve arkada olan bendi görmezler” (TM 3238; c. 5, s. 1499)

örneğinde de, klâsik nazımda vezin ve kâfiye zarûretinden dolayı kelimenin sonuna harf katma anlamına gelen “işbâ” hâdisesine değinilmiştir ki görüleceği üzere hem vezin hem de kâfiye için kelime harf eklenmesiyle okunmuştur.

1.4. Vasl-ı Hâ ile Okuma

Aslında vasl-ı hâ aruzda bir kusur olarak kabul edilmektedir. Ancak, şâirler nâdiren de olsa belki de zarûret dolayısıyla bu yolu kullanmışlardır:

“K’ezvey āgeh geşt heme pîr ü cevân

ki ol meclisde hâzır olan cemî‘-i pîr ü cevân ol nâleden āgâh u haberdâr oldı *geşt* lafzı vezn için tîz okunmak gerekdür” (§ 2148/2)

“K’ez-vey âgeh gêşt hem pîr û cevân

o iniltiyi bulunanların, ihtiyârı da, genci de duydu ...” (TM 2113/2; c. 4, s. 1042)

örneğinde vezin için “geşt” kelimesinde meddin açılarak “heme” kelimesine ulanarak hızlı bir şekilde okunması gerektiği ifâde edilmiştir.

2. Kâfiye Kılavuzu¹⁵

Şem’î, aruz hususunda olduğu gibi kâfiye konusunda da teorik açıklamalar yapmadan, kelimelerin kâfiyeye uygun olarak nasıl okunması gerektiği hakkında ikazlarda bulunmuştur. Aşağıda Şem’î’nin kâfiyeye uygun okuma ile ilgili tasarrufları ele alınacaktır.

2.1. Kâfiye Kelimesinde Mukayyed Revînin Mutlak Revî Yapılması

Şiirde kâfiye harfi olan “revî” sâkin ise “mukayyed” harekeli ise “mutlak” adını alır. Aşağıdaki örnekte “derkûlhâ” kelimesindeki sâkin “lâm”ın kâfiye icâbı (“lûlehâ” kelimesine uydurulmak için) fetha ile okunması gerektiği belirtilmiştir:

“Şeh çü havzî dan haşem çün lûlehâ

Pād-şâhı bir havz ve haşem ü erkânı lûleler gibi bil

Āb ezlûle revan derkûlehâ

âb lûleden göllere cārîdür *kûlhâ*dan murād re‘âyâdur *kûl* kâf-ı ‘Arabînüñ zammesiyile bir deredür ki anda hürde taş ve kum ola ve Türkîde *göl* dirler ki ‘Arab *gadır* dir [*kûlhâ*da lâm fethile okunmak gerekdür]” (§ 2866)

“Şeh çü havzî dan haşem çün lûlehâ,

¹⁵ Bu bölümdeki kâfiye ile ilgili terminoloji için bkz. M. A. Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafiye)*, İstanbul: 3F Yayınevi, 2007, s. 265-272.

Ab ezlûlehâ revan der gôlehâ.

Pâdişâhı havuz, etbânı o havuzun muslukları farzet. Su, göle musluklardan akar.” (TM 2822; c. 5, s. 1332)

2.2. Kâfiye Kelimesinde Revî Harfinin Değiştirilmesi

“Cüzv-i küll ezküll-i ü gereded pedîd

Küllün cüz’i ol cüz’ün küllinden zâhir olur ya’ni ‘aql-ı cüz’î ‘aql-ı küllîden kuvvet ü kemâl bulur

An çünan ki mesti-yi ‘aql eznebîd

Ancılayın ki nebîdden ‘aqlun mestligi zâhir olur *nebîd* hürmâdan hâşıl olan şerâbdur ki *nebîzü’t-temr* dirler aşlı zâl-i mu’ceme iledür lîkin kâfiyeden ötüri dâl-i mühmele oğunur” (§ 2086)

“Cüz’-i küll ez-küll-i û kerded bedîd,

Ân-çun-ân kî mesti-î aql ez-nebîd.

Küllün cüz’ü, onun küllünden zâhir olur. Nitekim nebîzden aql sarhoş olur” (TM 2051; c. 4, s. 1013)

örneğinde “nebîz” kelimesinin “pedîd” ile kâfiyelenebilmesi için “zâl” harfi “dâl” harfine çevrilmiştir.

2.3. Kâfiye Kelimesinde “Ridf” Harfinin Değiştirilmesi

“Ridf”, revî harfinden önceki sâkin “elif, vâv, yâ” harfleridir. Kâfiye zarûretinin ortaya çıktığı durumlarda bu harflerin birbirleri ile değiştirilmesi gerektiği belirtilmiştir:

“Tâ becây-ı ü şinâsîmeş imîm

Tâ vezîr yerine anı imâm u hâlîfe añlayalum

Dest ü dâmenrâ bedest-i ü dihîm

dest ü dâmenümüzi anuñ eline virelüm ya’ni aña küllî teslîm olalum *imîm* aşlında imâmdur ki kâfiye için elif yâya kalb olındı” (§ 679)

“Tâ becây-i ô şinâsîmeş emîm,

Dest ü dâmen râ bedest-î ô dihîm.

Ki o vezîrin makâmında imam ve muktedâ tanıyalım; ve elimizi, eteğimizi onun eline teslîm edelim” (TM 666; c. 2, s. 405)

“Tâ becây-î ô şinâsîmeş emîm

Dest ü dâmen râ bedest-i ô dihîm

Tâ ki onun yerini alacak imamı bilelim. Eli, eteği onun eline verelim.” (HT 669; s. 376)

“Lîk berşîrî mekun hem i’timîd

Lâkin arslanlığıñ üzre hem i'timâd eyleme *i'timâd* idi kâfiye için elif yāya kalb olındı ve evlā *yā* ile yazılmağdur

Ender ā dersāye-yi nāhl-i ümîd

ümîd nahlinüñ sâyesine gel" (§ 3007)

"Lîk ber şîrî mekûn hem i'temîd,

Ender â der sâye-î nahl-î ümîd.

Lâkin arslanlığa itimad etme de ümid ağacının gölgesine gel" (TM 2959; c. 5, s. 1388)

Yukarıdaki örneklerde "imâm" ve "i'timâd" kelimelerindeki ridf harfleri olan "elif"ler, kâfiye gereği "yâ" ile değiştirilmiştir.

2.4. Kâfiye Kelimesinde "Havz"da Değişiklik Yapılması

Kâfiye harflerinden "ridf" ve "kayd"dan önceki harfin harekesine "havz" denir. Aşağıdaki örnekte Şem'î "hord" ile "nekerd"i kâfiyeli hâle getirmek için mazmûm (ötreli) "hâ" harfinin harekesini meftûh (üstünlü) yapmış, böylece, revînin sâkin olması durumunda havzin farklı olmasından kaynaklanan kâfiye kusurunu ortadan kaldırmıştır:

"Çün ki bûyî bürd ü şükr-i an nekerd

Çünkü bir bûy ilti ve anuñ şükrini eylemedi

Küfr-i ni'met âmed ü bînîş hord

ol kimse küfrân-ı ni'met geldi ve burnını yidi [*hordda* hâ fethile okunmağ gerekdür kâfiye için]" (§ 451)

"Çünkü bûyî bürd ü şükr-î an nekerd,

Küfr ü ni'met âmed û bînîş hord.

Bir kimse, mânevî koku duyup da o nîmetin şükrünü îfâ etmezse, küfrân-ı nîmet gelir, onun burnunu yer ve düşürür" (TM 441; c. 1, s. 284-285)

"Çünkü bûyî bürd ü şükr-î an nekerd

Küfr-i ni'met âmed û bînîş hord

(Ma'nevî) Bir koku alıp da onun şükrünü îfâ etmiyen kimsenin bu nankörlüğü, onun burnunu yer, bitirir." (HT 442; s. 260)

2.5. Kâfiye Kelimesinde "Tevcîh"te Değişiklik Yapılması

İçinde te'sîs harfi bulunmayan kâfiye kelimelerinde mukayyed revîden önceki harfin harekesinin yani tevcîhin değiştirilmesi yoluyla kâfiye sağlanması gerektiğine metnin pek çok yerinde rastlanmaktadır. Aşağıdaki örneklerde Şem'î tevcîhlerde değişiklik yaparak, revînin sâkin olması durumunda tevcîhin farklı olmasından kaynaklanan kâfiye kusurunu bertaraf etmiştir:

“Tâ kenîzek dervîşâleş haş şevêd

Tâ kenîzek anuñ vişâlinde tendürüst ü hoş ola

Âb-ı vaşleş def'-i in âteş şevêd

zer-gerüñ vişâli âbı bu âteş ü harâreti def' idici ola ... hoşda hâ fethile oğunmağ gerekdür” (§ 201)

“Tâ kenîzek der visâleş hoş şevêd,

Âb-ı vasleş def'-i in âteş şevêd.

Tâ ki bunun visâliyle câriye iyileşsin, âb-ı visâli onun hasret ateşini söndürsün” (TM 199; c. 1, s. 172)

“Tâ kenîzek der visâleş hoş şevêd

Âb-ı vasleş def'-i an âteş şevêd

Ver ki, câriye onun visâliyle (onunla buluşmakla) şifâ bulsun, onun vuslat suyu bu âteşi söndürsün” (HT 199; s. 154)

“Gufte înek mâ beşer îşan beşer

Eytmişler işte biz beşerüz anlar dağı beşerdür ...

Mâ vü îşan beste-yi h'vâbîm ü h'var

biz h'vâb u h'ora muğayyedüz anlar dağı h'vâb u h'ora muğayyedlerdür ... h'or yimek ma'nâsınadır h'orda hâ fethile oğunmağ gerekdür kâfiye için” (§ 271)

“Gufte înek mâ beşer îşan beşer,

Mâ vü îşan beste-î hâbîm ü hor.

İşte biz de insanız, onlar da. Biz de yemeye ve uyumaya mecbûruz, onlar da dediler.” (TM 263; c. 1, s. 201)

“Gufte înek mâ beşer îşan beşer

Mâ vü îşân beste-î hâbîm ü hor

İşte, biz de insanız onlar da insan, biz de uykuya ve yemeğe bağılıyız (mecburuz, muhtâcız) onlar da dediler” (HT 266; s. 181)

örneklerinde “hoş-âteş” ve “beşer-hor” kelimeleri arasında kâfiye sağlamak için “hâ” harflerinin harekesini (tevcîh) zammeden fethaya,

“Sâyiran derâsmanhâ-yı diger

Ol ahterler ğayrı âsmânlarda seyr idicilerdür

Ğayr-ı in heft âsmân-ı müşteher

bu müştehir olan yedi âsmândan ğayrı ... müştehir ism-i fâ'ildür lîkin bunda kâfiye için hânuñ fethiyile oğunur” (§ 765)

“Sâiran der âsmanhây-î diğêr,

Ğayr-i in heft âsmân-î nâmver.

O yıldızlar, şu meşhur yedi gökten başka göklerde seyredeler” (TM 749; c. 2, s. 447)

“Sâirân der âsmânhây-î diğ̃er
Gayr-ı in heft âsmân-î mu’teber

Onlar, bu bilinen muteber yedi gökten başka göklerde seyredeler. Bu gökler ise bilinen, bu meşhur yedi göğün ötesindedir.” (HT 755; s. 425)

örneğinde de “diger-müştehir” kelimeleri arasında kâfiye sağlamak için “hâ” harfinin harekesini (tevcîh) kesreden fethaya çevirmek gerektiği ifâde edilmiştir.

2.6. Her İki Mısrâda Kâfiye Kelimelerinde Değişiklik Yapılması

Aşağıdaki örnekte ilk mısırâda “hicâb” kelimesindeki ridf-i elif ridf-i yâ’ya çevrilerek “hacîb”, ikinci mısırâda “ceyb” kelimesindeki kayd harfi (sâkin yâ) ridf harfine çevrilerek “cîb” kelimesine dönüştürülmüştür:

“Çeşm-bendest âteş ezbehr-i hacîb

Âteş hicâbdan ötüri göz bağıdır ‘avâma aşlı *hicâb*dur kâfiye için hacîb okunur

Rahmetest in ser berâverde zicîb

bu âteş ceyb ü gaybdan başın kaldırmış ve zâhir olmuş rahmetdür [*ceyb* aşlı cîmüñ fethiyiledür bunda kâfiyeden ötüri cîme kesre virmek lâzımdır]” (Ş 801)

“Çêşm bendest âteş ez-behr-i hacîp,

Rahmetest in serberâverde zicîp.

Bu ateş, sathî görüşlülere perde olmak için bir göz bağıdır. Yoksa ceyb-i gayb-ı İlâhiden zuhur etmiş bir rahmettir” (TM 785; c. 2, s. 466)

“Çêşm bendest âteş ez-behr-î hacîb

Rahmetest in ser ber âverde zi cîb

(Bu) Ateş, (nasipsizlerden) gerçeği gizlemek için bir göz bağıdır. (Aslında ma’nâ) yakasından başını çıkaran bir rahmettir.” (HT 787; s. 443)

3. Harf ve Hareke Kılavuzu

Metinde karışması muhtemel kelimelerin harflerini ve harekelerini sözlü olarak belirtmekle yanlış okuma ve yorumlamanın önüne geçilmiştir:

“Hâl-i tû dîdem neveştem kâl-i tû

senüñ hâlünü gördüm ya’nî tamâm bildüm senüñ sözüñi dürdüm ya’nî minba’d sözlerüne i’tikâd u i’timâd eylemezem *neveştem* nün ve vâvuñ fethasıyla fi’l-i mâzî nefsi-i mütekellim-i vahdedür tayy eyledüm ma’nâsına” (Ş 359/2)

“Hâl-i tû dîdem nenûşem kâl-i tû
Hâlini görüp anladığım için, dedikoduna kulak asmam” (TM 349/2; c. 1, s. 247)

“Hâl-i tû dîdem nenevşem kâl-i tû
Martavalına kanmam (yalanını yutmam).” (HT 353; s. 220)
örneğinde “neveştem” kelimesinin “nüviştem”,

“Bendeği derğayb âmed hûb geş

Hıdmet ü bendelik ğaybda hûb u laîf gelür [geş kâf-ı Fârsîyile hûb u nâzük ma‘nâsınadur]

Hıfz-ı ğayb âyed deristi‘bâd haş

ğaybuñ hıfzı isti‘bâdda hoş gelür” (§ 3684)

“Bendekî der ğayb âyed hûb-u-keş,

Hıfz-ı ğayb âmed der isti‘bad hueş.

Gâibâne ibâdet güzel ve latîftir. İsti‘bâd yânî ibâdetde gaybı muhâfaza etmek hoştur” (TM 3627; c. 5, s. 1678)

örneğinde de “geş” kelimesinin “keş” okunmaması için uyarı yapılmıştır.

“Künd ü mande mişevî vü ser-nigün

çöngü ve yorgun ve zebûn ve başı aşağı olursun ya‘nî mādām ki hâmil-i havâssın hâlûñ harâbdur ahvâl-i beşeriyetden hâlâş bulmaz ve vâşıl u maqbül-i Haqq olmazsun ve bir dem ta‘ab u zaħmet ü meşakqatdan hâlî degülsin *künd* kâf-ı ‘Arabînuñ zammesiyile çöngü ma‘nâsınadur künd yerine *gend* kâf-ı Fârsînuñ fetħasıyla çokmuş ma‘nâsına maħalle mülâyim degüldür nite ki aşağıda vâkı‘ olan beytden zâhirdür ...” (§ 3232/2)

“Kûned-û-mandê mişêvî ser nigun

yorgun ve âciz kalmışsın” (TM 3180/2; c. 5, s. 1475)

örneğinde ise, muhtemelen mısırânın başkalarınca yanlış okunmuş ve yorumlanmış olmasından dolayı, kelimenin “gend” değil “künd” okunması gerektiği ifade edilmiştir.

4. Bâb (Vezin) Kılavuzu

Kelimelerdeki harflerin farklı harekeler ile okunmaması için bazen harekesinin yanında Arapça kelime bilgisi kâidelerine göre bâbları, aynı bâbdaki başka bir kelime örneği ile belirtilmiştir, şu öneklerde olduğu gibi:

“Guft el-ħalku ‘iyālun li’l-İlāh

ħazret-i Resûl şallallāhu ‘aleyhi ve sellem eytdi ħalk Allāh ta‘ālānuñ ‘iyālidür ... *‘iyāl* kesr-i ‘aynıla cem‘-i ‘iyeldür *ciyād* cem‘-i ciyed olduğu gibi” (§ 941/2)

“Guft ‘el Halk û iyalun lil İlâh’

Nitekim sallallahü aleyhi vesellem Efendimiz ‘el halku iyâlullâh’ buyurmuştur” (TM 921/2; c. 2, s. 531)

“Gûft elhalkû iyâlün lil’ilâh

(Peygamber) buyurdu: Halk Tanrının âile efrâdı (gibi)dir.” (HT 927/2; s. 507)

“**Derdhâ ezmerg miâyed resûl**

Maraz u derdler mevtden resûl gelür ya‘nî andan haber getirür

Ezresüleş rû megerdân ey fazûl

ey fazûl anuñ resûlinden yüz döndürme ve i‘râz eyleme *fazûl* bunda fānuñ fethiyiledür resûl vezni üzre” (§ 2343)

“Derdhâ ez merg mââyed resûl,

Ez resûleş rû megerdân ey fuDûl.

Derdler, insana ölümün elçisi olarak gelir. Ey fodul kimse, ölüm elçisi olan hastalıklardan yüz çevirme, yânî onlarla ünsiyyet et ki ölüme de alışmış olasın” (TM 2305; c. 4, s. 1119)

5. Gramer Kılavuzu

Metnin okunuşunda doğruluğun sağlanması için bazı gramer kuralları da kılavuz olarak devreye sokulmuştur.

5.1. İzâfet Terkîbi (Muzâf-Muzâfunileyh)

Farsça izâfet terkîbi kâidesi üzere terkiplerde genellikle kelimenin muzâf olup olmama durumları dikkate alınarak yanlış okuma ve yorumlamanın önüne geçilmiştir:

“**Ney hadîs-i rāh-ı pür-ḥun mîkuned**

Ney ḥünıla pür olmuş yoluñ sözünü eyler ... [*hadîs* rāh lafzına ve *rāh* lafzı pür lafzına muzâfdur]” (§ 13/1)

“Ney hadîs-i rāh-i pür ḥun mîkuned

Ney, kanlı bir yoldan bahseder” (TM 13/1; c. 1, s. 66-67)

“Ney hadîs-i rāh-ı pürḥun mîkuned

Ney, kanlarla dolu bir yolun sözünü etmede ...” (HT 13/1; s. 42)

“**Pîş-i sultānan mih ü bü’gzideem**

sultānlaruñ katında ulu ve muhtâr u maḳbûlem [*sultānān* muzâf degüldür]” (§ 1142/2) (- TM)

“**Şükr kun çün kerd Ḥaḳ maḳbûs şān**

şükr eyle çünki Ḥaḳ ta‘ālā ḥazreti anları ‘azāb u ḳahrı zindānına maḳbûs eyledi [*maḳbûs* şān lafzına muzâf degüldür]” (§ 2609/2)

“Şükr kun çün kerd HaK mahbûs şân

Allahın onları dünyâda toprak altında, ukbâda ise cehennemde habseylediğine şükr ve hamdet” (TM 2571/2; c. 4, s. 1220)

“Destişan kej pâyışan kej çeşm kej

Anlaruñ eli egri anlaruñ ayağı egri gözi egri ya‘nî Haqq için bir nesneye yapışmazlar ve Haqq yolına gitmezler ve Haqqı görmezler

Mihrişan kej şulhışan kej haşm kej

anlaruñ maḥabbeti egri zîrâ Allâh için degüldür anlaruñ şulhı egri zîrâ rızâ-yı İlâhî için degüldür anlaruñ ğazabı egri zîrâ buğz u ‘adâvetleri Allâh için degüldür” (Ş 2610)

“Dest şân kej pâyšân kej çeşm kej,

Mihr şân kej Sulhşân kej Hışm kej.

Onların elleri de, ayakları da, gözleri de, muhabbetleri de, sulhleri de, gazabları da eğri idi” (TM 2572; c. 4, s. 1220)

5.2. Kelimelerin Müfred ve Mürekkep Oluşları

Aşağıdaki beyit, kelimenin veya kelimelerin basit ve birleşik oluşlarına göre nasıl okunup yorumlanmaları gerektiği hususunda Şem’î’nin dikkatlerini örneklemek için verilmiştir:

“Terk-i h̄vâb u ğaflet-i ħargûş kun

Ħargûş h̄vâb u ğafletini terk eyle zîrâ ħargûş egerçi gözi açık uyur lîkin haĳîkatda h̄vâbdur ki ğaflet anuñıla biledür [*kun* emr-i ħâzır müfred-i müzekkerdür]

Ġurre-yi in şîr ey ħar gûş kun

ey ħar bu şîrûñ Ġurre vü ħurûşını istimâ‘ eyle mışrâ‘-ı evvelde olan *ħargûş* müfreddür mışrâ‘-ı şânide olan *ħar gûş* mürekkebdür ħar gûşdan ki *ħar* eşek ma‘nâsınadır şîr ħargûşa ħıṭâb u ‘itâb ṭarîkıyla didi *gûş* sem‘ ma‘nâsınadır ki Türkîsi kulaĳdur *Ġurre* ğaynuñ kesriyile ħırriden ma‘nâsınadır ki emr-i ħâzır şîĝasında maşdardur” (Ş 1177)

“Terk-i Hâb û ğaflet-i Hargûş kün,

Ġurre-î in şîr ey Har gûş kün.

Tavşan uykusile ğafletini bırak da hey eşek; bu arslanın böğürtüsünü dinle” (TM 1155; c. 3, s. 635)

5.3. Fiillerden Önce Gelen Bâ’nın Okunuşu

Farsça gramerinde mâzî, muzârî ve emir kiplerinde fiillerin önüne gelen bâ’nın harekesinin ne olması gerektiği husûsunda Şem’î doyurucu bir açıklama yapmış, yanlış okumalara mahal vermemiştir:

“mâzî ve muzâri‘ ve emr-i hâzır şîğasında olan bâ beş yirde mazmûmdur ki evvelinde hûrûf-ı şefeviyyeden bir harf ola hûrûf-ı şefeviyye dördür ki *bâ fâ mîm vâvdur bürden ve fermûden ve mânden ve vezîden* gibi meşelâ mâzîde *bübürd* ve muzâri‘de *büberd* ve emr-i hâzırda *büber* dirler ve mâzîde *büfermûd* ve mu‘zâri‘de *büfermâyed* ve emr-i hâzırda *büfermây* dirler ve mâzîde *bumând* ve muzâri‘de *bumâned* ve emr-i hâzırda *bumân* dirler ve mâzîde *büvezîd* ve muzâri‘de *büvezed* ve emr-i hâzırda *büvez* dirler ve şol yirde ki harf-i evvel mazmûm ola *nûşîden ve dühten ve sūhten* gibi mâzîde *bünüşîd ve büdūht* ve *büsūht* dirler muzâri‘de *bünüşed ve büdūzed ve būsūzed* dirler ve emr-i hâzırda *bünüş* ve *büdüz* ve *büsüz* dirler bu beş maħalden ğayrıda kesre ile okunur ve maşâdırdı olan bâ ki bir ma‘nâ ifâde eyler olsa ol bâ meftūhdur meşelâ zarfiyyet ve ilşâk ve isti‘ânet ve muşâhabet ma‘nâları gibi” (§ 579)

“Tâ bugüyem şerh-i derd-i iştiyâk

tâ iştiyâk derdinüñ şerhini diyem” (§ 3/2)

“Tâ bigüyem şerh-i derd-i iştiyâk

İştiyak derdini şerhede bilmem için” (TM 3/2; c. 1, s. 54)

“Tâ bi küyem şerh-i derd-i iştiyâk

ki bu özlem derdimi ona anlatıp şerhede yim” (HT 3/2; s. 32)

“Terk-i ceng u rehzenî ey zen bigû,

Ver nemî gûyî be terk-i men bigû

Kadın; artık benimle uğraşmayı ve yolumu vurmamı bırak! Bunu yapamayacaksan bâri benim yakamı bırak” (TM 2396; c. 4, s. 1155)

“Men nihâdem ser bübür in gerdenem

ben baş kodum ve râzî vü mu‘î‘ oldum benüm boynumı kes ... [*bübür* emr-i hâzırdu bürîdenden]” (§ 1250/2)

“Men nihâdem ser bi-bür in gerdenem

İşte gerdanım, yalan söylüyorsam onu kes” (TM 1227/2; c. 3, s. 659)

“Û büdūzed hırka-yı dervîşrâ

dervîşüñ hırkasını ol Hüdâ diker ... [*büdūzed* fi‘l-i muzâri‘ müfred-i müzekker-i ğâyibdür]” (§ 695/2)

“Ô bidūzed Hırka-î dervîş râ

Dervîşin hırkasını diken de odur” (TM 681/2; c. 2, s. 415)

“Ô bidūzed hırka-î dervîşrâ

Dervîşin hırkasını diken de O’dur.” (HT 685/2; s. 386)

“Guft sâ’il çun bumand in hâkdân

Bir sâ’il eytdi bu zemîn bu şakilligi ile niçe kaldı [*bumând* fi‘l-i mâzî müfred-i müzekker-i ğâyibdür]” (§ 2526/1)

“Goft sâ’il çun be mând in Hâkdân

Der miyânı în muhît-i âsmân

Bir sorucu: O halde şu arz, onu kaplamış olan semânın ortasında nasıl duruyor? diye sordu” (TM 2489; c. 4, s. 1186)

“**Hem-çü pervâne būsüzâned vücūd**

pervâne gibi vücūdını yandurur” (§ 4019/2)

“Hemçu pervânê bīsözâned vucud

pervâne gibi cismini yandırır” (TM 3955; c. 5, s. 1812)

SONUÇ

Mesnevî tercüme ve şerhleri üzerine yapılan incelemelerde müşâhede edildiği üzere, beyitleri okuma tercihleri tercüme ve şerh şekillerini doğrudan ilgilendirmektedir. Şem’î’nin eserinin tümünde yapılan ikazlarda, metni aruza ve kâfiyeye göre okumanın çok mühim olduğu, aruz ve kâfiye için -anlamı değiştirmemek kayd u şartıyla- kelimenin fesâhatından bile ödün verilebileceği anlaşılmaktadır. Bu çalışma, Şem’î’nin sadece Mesnevî’nin lafzen okunuşu ile ilgili yapmış olduğu kılavuzluğun, aslında diğer Farsça (ve hattâ Türkçe) manzum metinler için de geçerli olabileceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- DAĞLAR, Abdülkadir, *Şem’î Şem’ullâb Şerb-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 2009.
- SARAÇ, M. A. Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Biçim-Ölçü-Kafîye)*, İstanbul: 3F Yayınevi, 2007, s. 265-272.
- Tâhirü’l-Mevlevî, *Şerb-i Mesnevî*, Cilt 1-5, 2. Basım, İstanbul: Şâmil Yayınları, 1975.
- TANYILDIZ, Ahmet, “Mesnevî Şerhlerinde Sözden Ma’nâya Yorum Farklılıkları”, *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/6 (Prof. Dr. Cem Dilçin Adına - Şerh/Annotation), (Fall 2009), s. 407-426.
- TOP, Hüseyin, *Mesnevî-i Ma’nevî Şerhi (İlk 1001 Beyit)*, Konya: Tablet Yayınları, 2008.